

do teşkilatları ve ünlü yöneticileriyle birlikte kurumları geniş biçimde incelenmiş, Avrupa askerî bandoları hakkında tarihî bilgiler verilmiştir. 18. *55 Opera* (İstanbul 1957). 19. *Yüzyıllar Boyunca Mehterhane ve Türk Müzik Kalkınışı* (İstanbul 1957). 20. *Asya ve Anadolu Kaynaklarında İkliğ* (Ankara 1958). 21. *Musiki Sözlüğü* (İstanbul 1961). 22. *Türk Vurmalı Çalgıları (Türk Depki Çalgıları)* (Ankara 1975). Davul ve diğer vurmalı çalgıları Türk tarihi çerçevesinde bütün ayrıntıları ile inceleyen eser, Türkiye'de bu konuda ilk deneme olması bakımından ayrıca önem taşımaktadır. 23. *Türk Nefesli Çalgıları (Türk Ötkü Çalgıları)* (Ankara 1975). Eserde Türk halk müzikisinde kullanılan nefesli çalgılar üzerinde durulmuş, bu enstrümanların adlarının ve tiplerinin tarihiyle türlerin yayılışı konuları geniş biçimde ele alınmıştır. 24. *Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız* (Ankara 1975). 25. *Türk Halk Oyunları Kataloğu* (I, Ankara 1991). Gazimihal'in on beş defterden oluşan ve ölümünden sonra Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Arşivi'ne geçen bu eserinin üç cilt halinde yayımlanması planlanmıştır. Eserde halk oyunları alfabetik sıra ile incelenmekte ve ilk beş defterden meydana gelen I. cilt "D" harfinin sonuna kadar devam etmektedir. Cildin sonunda bazı notalara da yer verilmiştir.

Gazimihal'in ayrıca basıma hazır *İzmir'de Müsiki, Bale Tarihi ve Franz Liszt'in İstanbul Konserleri* adlı eserleri bulunmaktadır. Kendi ifadesine göre 3000 civarında makale yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Melahat-Gültekin Oransay, *Küç Yazarlarımız*, Ankara 1969, s. 77-78; Cem Behar, *Klasik Türk Musikisi Üzerine Denemeler*, İstanbul 1987, s. 98-104; "Mahmut Ragıp Bey", *Millî Mecma*, sy. 116, İstanbul 1 Teşrin 1929, s. 28-30; "Mahmut Ragıp Gazimihal", *TFA*, sy. 100 (1957), s. 1592-1595; "Bir Kayıp", *İş ve Düşünce Dergisi*, sy. 239, İstanbul 1962, s. 36-37; Fikri Çiçekoğlu, "Gazimihal, Hayatı, Çalışmaları", *TFA*, sy. 153 (1962), s. 2691-2693; a.m.f., "Mahmut R. Gazimihal'in Biyografyaları", a.e., sy. 173 (1963), s. 3259-3261; Semavi Eyice, "Türk Tarihinin Ana Hatları", *TTK Belleten*, XXXII/128 (1968), s. 524, 526; Bülent Alaner, "Ölümünün 25. Yıldönümünde Mahmut Ragıp Gazimihal", *Anadolu Folkloru*, sy. 3, Ankara 1985, s. 15-20; Melih Duygulu, "Mahmut Râgıp Gazimihal ve Türk Müziği", *Orkestra*, sy. 247, İstanbul 1994, s. 46-51; M. Tayyib Gökbilgin, "Mihaloğulları", *İA*, VIII, 285; Vural Sözer, *Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi*, İstanbul 1986, s. 269.

MELİH DUYGULU

GAZİYYE bint CÂBİR

(bk. ÜMMÜ ŞERİK).

GAZNE

(غزنة)

Afganistan'da tarihi bir şehir.

Kâbil'in 145 km. güneybatısında yer alır; aynı adı taşıyan eyaletin merkezidir. Bir yayla manzarası arzeden Gazne şehrinin denizden yüksekliği 2225 metredir.

İslâm öncesi tarihi karanlık olan Gazne, arkeolojik kazılardan anlaşıldığına göre milâttan önce kurulmuştur. Gazne'nin de içinde bulunduğu bölge Zâbüller'in yurdu olup Zâbülistan adıyla bilinmekteydi. Kale ve şehir aynı ismi taşıyan akarsu kenarındadır. Asıl adı Genzek olan şehir İslâm kaynaklarında Gazne ve Gaznîn şeklinde kaydedilmiştir. *Ahşenü't-tekâsîm* (s. 296) ve *Hudûdü'l-âlem*'de (s. 30) Gaznîn biçiminde geçer. Yâkût el-Hamevî de halkın bu şehre Gazne dediğini, ancak ulemâ nezdinde Gaznîn olarak bilindiğini ve doğrusunun da bu olduğunu söyler (*Mu'cemü'l-büldân*, IV, 227). Gazne'nin İran menşeli bir isim olması muhtemeldir.

Önceleri İran'daki çeşitli imparatorlukların toprakları içinde görünen Gazne Baktria Krallığı'nın hâkimiyeti altına girmiştir. Hsiung-nular tarafından batıya göçe zorlanan Yüe-çiler ve onlardan önce de Sakalar Hindistan'ı istilâ edenken Gazne'yi ele geçirmişlerdi. Yüe-çi-

ler'in Afganistan'da teşkil ettiği dört yabguluktan biri Gazne'yi içine almaktaydı. Kuşanlar'ın mirasçısı Akhunlar da (Eftalitler) Gazne'yi iki yüzyıl kadar idareleri altında bulundurdular. Sâsânî-Göktürk iş birliği sonunda Akhun Devleti yıkılınca Gazne mahallî siyasî teşekküllerce idare edildi. VIII. yüzyıl başında Gazne'yi ziyaret eden Huei-ch'ao burada birçok ibadethânenin bulunduğunu, şehrin Sha-Tarkan adlı bir Türk tarafından yönetildiğini söyler. IX. yüzyılda ise Saffârî nüfuzu Gazne kapılarına kadar yayıldı. İslâm coğrafyacılarının ifadesine göre Türk kabileleri Akhunlar'ın yıkılışından sonra da Kâbil, Gazne ve Kandehar çizgisinde hayatlarını devam ettirmişlerdi; bunların başında Halaçlar (Kalaç) geliyordu. Bazı müellifler, Horasanlılar'ın Gazne gibi tabiat şartlarının çok zor olduğu yörede yerleşmelerini garip karşılamışlardır.

Şehrin X. yüzyılda Sâmânîler'in hâkimiyetinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Sâmânîler'in hizmetinde bir Türk kumandanı olan Alp Tegin 13 Zilhicce 351'de (12 Ocak 963) Gazne'yi ele geçirdi. Alp Tegin, gelişen siyasî olaylar sonunda Sâmânî ve putperest Hindûlar'la mücadeleye mecbur kaldı. Gazneliler'in kurucusu Alp Tegin'in yerine geçen oğlu Ebû İshak İbrâhim zamanında (963-966) Levik hânedanından Ebû Ali Gazne'yi işgal etti. Buhara'ya kaçan Ebû İshak İbrâhim, Sâmânîler'in yardımıyla kurduğu büyük bir ordu ile geri döndü ve Ebû Ali'yi mağlûp ederek Gazne'ye girdi (27 Şevval 354/26 Ekim 965). Bilge Tegin ve Pîr Tegin'

Gazne'deki kazılarda bulunan X. yüzyıla ait hayvan figürlü seramikler (Metropolitan Museum - New York)

den sonra Nâsîrüddevle Sebük Tegin de Gazne'ye hâkim oldu. Sebük Tegin Gazne nehri boylarındaki fetihlerle yetinmemiş, Hindûlar'ı tehdit ederek Türkler'e Hindistan kapılarını açmıştır.

X. yüzyıl coğrafyacıları, Gazne'nin Hindistan ticaretinde önemli bir ambar şehri olduğunu söylerler. 1186 yılına kadar Afganistan ve çevresine sahip olan Gazneli hükümdarlarının çoğu Gazne'de oturdu. Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî ve Muhammed b. Abdülcebbar el-Utbî gibi tarihçiler eserleriyle bu altın çağı ebedileştirdiler. Gazne'nin şehir olarak gelişmesinde en etkili rolü Sultan Mahmud oynamıştır. Mahmud, 22 Şaban 416'da (18 Ekim 1025) çıktığı Hindistan seferinde Somnat'ı (Sümenât) fethetmiş ve meşhur putlarından birini ikiye ayırarak bir bölümünü Gazne'ye göndermişti. Yine meşhur bir tapınağın kapısı da Gazne'ye yollanmış ve buradaki büyük bir inşaatta kullanılmıştır. Arûs-i Felek Camii ile bir medrese bu seferden sonra yaptırılmıştır. Kültür ve medeniyet alanında da Gazne en parlak devrini Gazneliler zamanında yaşadı (963-1186).

Gazneliler'in zayıflamasından sonra Selçuklu nüfuzu arttı. Sencer 510 (1117) ve 529 (1135) yıllarında Gazne'yi iki defa istilâ etti. Gurlular bölgede Gazneliler'in yerini almaya başladılar. Alâeddin Hüseyin, Gazneliler tarafından öldürülen iki kardeşinin intikamını almak için Gazne'ye hücum ederek şehri baştan başa yakıp yıktı (545/1150-51) ve bu yüzden "Cihansüz" (dünyayı yakan) lakabıyla anıldı. Şehir bir ara Oğuzlar'ın eline geçti. Daha sonra Gurlular'dan Muizzüddin Gazne'yi 1173'te ele geçirdi ve başşehir yaptı. Muizzüddin Hindistan'a yapılan gazâları buradan idare etti. Hindistan tarihinde önemli rol oynayan ve sultanın memlûkleri arasında bulunan Kıpçaklı, Halaçlı ve Horasanlı şahsiyetler ilk defa Gazne'de Gur ârız-ı memâlikine başvurmuşlardır. Bundan sonra da devletin çeşitli kademelerinde yükselerek bağımsız sultanlıklar kurdular. Muizzüddin'in ardından Türk Memlûk Emîri Tâceddin Yıldız Gazne'ye hâkim oldu; fakat Kutbüddin Aybeg ile yaptığı savaşı kaybedince şehirden ayrılmak zorunda kaldı. XIII. yüzyıl başlarında Hârizmşahlar'a intikal eden Gazne'de Celâleddin Hârizmşah'ın hâkimiyeti uzun sürmedi; Celâleddin Cengiz'e yenilerek Hindistan'a çe-

kildi. Buna rağmen halk şehri terketmedi. Moğollar Ögedey Han kumandasında Gazne önlerine geldiler. Ögedey halkı acımasızca kılıçtan geçirdi ve bazılarını da esir olarak yanında götürdü. Gazne, Cihansüz hadisesinden sonra en büyük tahribata 1221'de mâruz kalmış ve eski canlılığını kaybetmiştir. Kısa süren Moğol fırtınasından sonra şehir bir sükûnet devresi yaşadı. Ardından Çağataylılar yöreye hâkim oldular. Kutluğ Hoca Hindistan'a yapılan akınları Gazne'den yönetti. XIV. yüzyılda Gazne'yi ziyaret eden İbn Battûta şehrin harap vaziyette olduğunu söyler. Timur 1401'de Afganistan ile birlikte Gazne'yi ele geçirdi ve torunu Pîr Muhammed b. Cihanğîr'e verdi. Pîr Muhammed burayı Hindistan'a yapılan akınlarda üs olarak kullandı ve Timur'un ölümünden (1405) sonra da kısa bir müddet Gazne'yi hâkimiyeti altında bulundurdu. Timurlular'dan sonra Argun hânedanı 1504 yılına kadar Gazne ve Kâbil'e hâkim oldu. Bâbüür Kâbil'i ele geçirdikten sonra Gazne'ye girdi ve buraya bir vali tayin etti. Uzun süre Bâbüür'lü himayesinde kalan ve 1738'de Nâdir Şah tarafından zapt edilen Gazne'yi 1747'de Ahmed Şah Dürrânî Afganistan topraklarına kattı ve Hindistan seferlerinde üs olarak kullandı. Birinci Afgan-İngiliz savaşında (1839-1842) Gazne iki defa İngilizler tarafından işgal edildi. İngilizler'in Afganistan'ı işgali 1880'de sona erdi. Gazne 1979'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin askerî müdahalesine mâruz kaldı ve Sovyet-Afgan birlikleriyle Afgan mücahidleri arasında çarpışmalara sahne oldu. Mücahidler 1981'de şehri kısa bir süre için ele geçirdiler.

Bugün Gazne vilâyetinin merkezi olan şehir Kâbil-Kandehar yolu üzerinde yer alır. Afganistan'ın önde gelen ticaret ve sanayi merkezlerinden biri olan Gazne'de kürk, ipek ve tarım ürünleri ticareti yapılır. 1982'de vilâyetin nüfusu 676.416 olup bunun 31.985'i Gazne şehrinde yaşamaktaydı. Halkının çoğu Sünnî'dir ve Farsça konuşur. Sultan Mahmud, Mesud ve İbrâhim'in türbeleri Gazne'de bulunmaktadır. Ayrıca, yakın zamanlara kadar Sultan Mahmud ile oğlu I. Mesud tarafından dikilen zafer anıtları (kuleler) olduğu sanılan, ancak daha sonra III. Mesud ve Behram Şah tarafından yaptırıldığı anlaşılan iki minare de günümüze kadar kısmen ayakta kalabilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Fütâh* (Fayda), s. 576, 582; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VI, 322, 324, 326, ayrıca bk. İndeks; İstahrî, *Mesâlik* (Abdülâlî), s. 280; İbn Havkal, *Sûretü'l-arz*, s. 450; *Hudûdü'l-âlem* (Minorsky), s. 30, 64, 91, 111-112, 345-346, 348; Makdîsî, *Ahşenü't-tekâsîm*, s. 296-297, 303-304; *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye* (Lugalı), s. 9-12, 18-20, 40, 63-65, 137; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (nşr. Ferîd Abdülâzîz el-Cündî), Beyrut 1990, IV, 227, 228; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâşîrî*, Kâbil 1342, I, 225-244, 353-383, 410-413; Kazvîni, *Âşârü'l-bilâd*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), s. 297, 425, 428-429, 455; Ebû'l-Ferîc İbnü'l-İbrîlî, *Târîhu muhtaşari'd-düvel* [baskı yeri ve yılı yok], s. 178, 183, 184, 231, 236; Ebû'l-Fîdâ, *Takvîmü'l-büldân* (trc. Abdülmuhammed Âyetî), Tahran 1349 hş., s. 108, 109, 391, 508, 537-539, 541-542; Müstevfî, *Nüzhetü'l-kulûb* (Siyâkî), s. 173, 179; İbn Battûta, *Rihle*, Beyrut, ts., s. 374, 392, 421, 460, 495; Bâbüür, *Vekâyi'* (Arat), II, 140-142, 150-157, 162, 165-166, 175-176, 207; G. T. Vigne, *A Personal Narrative of a Visit to Ghazni, Kabul and Afghanistan*, London 1840; Muhammed Nâzîm, *The Life and Times of Sultân Mahmûd of Ghazna*, Cambridge 1931, tür.yer.; Bayur, *Hindistan Tarihi*, III, 3-5, 246, 268, 534, 604; J. Humlum, *La géographie de l'Afghanistan*, Copenhagen 1959, s. 117-118; C. E. Bosworth, *The Ghaznavids: Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran 994-1040*, Edinburgh 1963, s. 27-44, 48-139, 206-269; a.m.f., *The Later Ghaznavids: Splendour and Decay*, Edinburgh 1977, s. 1-123; a.m.f., "Ghazna", *El'* (İng.), II, 1048-1050; Barthold, *Türkistan*, s. 35-38, 317-318, 330-335, 360-368, 435-437; G. Le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, Frankfurt 1983, s. 7, 348-349, 351; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1984, II, 306-311, 360-374; Abdülkerim Özyayın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990, s. 141-144; E. Benveniste, "Le nom de la ville de Ghazna", *JA*, CCXXVI (1935), s. 141-143; A. Adamesteanu, "Notes sur le site archéologique de Ghazni", *Afghanistan*, XV/1 (1960), s. 21-30; Emel Esin, "Butân-ı Halaç", *TM*, XVII (1972), s. 53-55.

ENVER KONUKÇU

GAZNELİ MAHMUD

(bk. MAHMÜD-ı GAZNEVİ).

GAZNELİLER

963-1186 yılları arasında
Horasan, Afganistan
ve Kuzey Hindistan'da hüküm süren
bir müslüman-Türk hânedanı.

Adını başşehir Gazne'den alan hânedana Mahmûd-ı Gaznevî'nin Yemînüdevle lakabına nisbetle Yemînîler, babasına nisbetle Sebük Teginîler de (Âl-i Sebük Tegin, Âl-i Nâsîrüddin) denilir.